

«ЯК ЖЕ КОЖЕН ІЗ НАС ЧУЄ ВЛАСНУ МОВУ?»

Мова, якою говорить церква

Анотація: Біблія репрезентує мовне питання крізь призму двох знакових подій: будівництва Вавилонської вежі і П'ятидесятниці, де перше стає символом тоталітарного режиму, який нівелює особистість і будує єдність, позбавлену Бога, а друге, застосовуючи мовне різноманіття, перетворює розрізнений натовп на духовну спільноту.

Мовне питання в євангельсько-баптистському середовищі постає у роки визвольної боротьби за українську державність. В умовах радянської України використання української мови паралельно із російською викликало дискусії і відбувалося на тлі політики українізації, а його доля повторила долю цих процесів у державі. В умовах Польщі мовний вияв євангельських християн і баптистів залежав від світоглядної зрілості регіону: галичани послуговувалися українською, волиняни і поліщуки – українською, польською та російською. Завдяки прагненням молодого та свідомого покоління протестантів цих територій українці отримали Біблію рідною мовою.

Церква не може обмежитися прагматичним ставленням до мови, бо рано чи пізно мова, яку вона обирає, перетвориться на виразник її суспільного світогляду. Мова тісно пов'язана не просто зі способом думання, а з менталітетом, світосприйняттям людини. Мовний вияв людини – це складова її ідентичності, а отже духовної цілісності. В українських реаліях – це долання денационалізації, а отже, деморалізації, здійсненої тоталітарними режимами щодо окремої людини та суспільства загалом. Для церкви вибір мови – це вибір майбутнього.

Ключові слова: церква, євангельські християн-баптисти, українська мова, українізація, ідентифікація.

Lina Borodynska. "How does each of us hear our own language?" The language the church speaks

Annotation. The Bible represents the language issue in the light of two significant events: the construction of the Tower of Babel and Pentecost, where the first becomes a symbol of a totalitarian regime that destroys the individual and builds a unity without God, and the second, using languages variety, transforms a scattered crowd into a spiritual community

The language issue in the Evangelical-Baptist environment arose during the years of the liberation struggle for Ukrainian statehood. In the conditions of Soviet Ukraine, the use of the Ukrainian language in parallel with Russian caused discussions and

Бородинська Ліна, кандидат історичних наук, доцент, перекладач і літературний редактор, автор книг і багатьох статей з історії євангельського руху на західноукраїнських теренах (Півне, Україна). ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4727-7720>

occurred on the background of the policy of Ukrainization, and its results were the same as the results of these processes in the state. In the conditions of Poland, the linguistic manifestation of Evangelical Christians and Baptists depended on the worldview maturity of the region: Galichians used Ukrainian, Volynians and Poleschuks – Ukrainian, Polish and Russian. Due to the aspirations of the young and conscious generation of Protestants of these territories, Ukrainians owe the appearance of the Bible in its native language. The Church cannot limit itself to a pragmatic attitude to language, because sooner or later the language it chooses will turn into an expression of its social worldview. Language is closely related not only to the way of thinking, but also to the mentality and worldview of a person. A person's linguistic expression is a part of his identity, and therefore of his spiritual integrity. In Ukrainian realities, this means overcoming denationalization, and therefore demoralization, carried out by totalitarian regimes in relation to an individual and society in general. The choice of language for the church is the choice of its future.

Keywords: church, Evangelical Baptist Christians, Ukrainian language, Ukrainization, identification.

ВСТУП

◆ Російсько-українська війна вкотре порушила в українському суспільстві питання мови. Цього разу воно торкнулося і протестантської спільноти. Якщо в її церквах з початку 90-х років відбувся мимовільний вибір мови спілкування і богослужіння, зумовлений традиційною для того чи іншого регіону мовою, то з 2014 р., а особливо сьогодні, цей вибір здебільшого усвідомлений. Водночас, на Півдні і Сході України обрання мови спілкування і богослужіння викликає дискусії, що також є позитивним зрушенням для цих регіонів.

Для протестантів питання мови вважалося, та й здебільшого тепер вважається, другорядним порівняно з питаннями навернення людини до Бога, духовного удосконалення, служіння «небесній батьківщині». Описуючи таку їхню рису, українська вчена Олена Панич зазначає, що для протестантів «нація, як і національна мова, є тимчасовими речами земного характеру. Вони складають певні історичні умови, в яких людина має «виконувати своє спасіння» (Фил. 2:12) і служити Богу. Відтак, і їхня цінність вимірюється тим, наскільки вони сприяють чи навпаки заважають здійснювати це, головне для кожного віруючого, завдання»^[1].

Попри те, що саме Реформація посприяла розвитку літературних мов у Європі, протестантизму був і є властивий прагматизм у ставленні до мови, зумовлений переконаннями, що людина повинна читати Святе Письмо і молитися зрозумілою і зручною для неї мовою. Тому протестанти, і українські зокрема, переважно ставилися до мови як до комунікативного засобу, а не як символічного вираження колективної свідомості.

^[1] Панич Олена. Про мову, патріотизм і євангельську ідентичність в Україні. РІСУ. Дата публікації: 26.11.2010. URL: https://risu.ua/pro-movu-patriotizm-i-jevangelisku-identichnist-v-ukrajini_n42755

Нині українські євангельські віруючі починають розуміти мову саме як виразник національної свідомості. Але це тільки початок довгого процесу самовиховання та ідентифікації, який, на жаль, відбувається повільно, порівняно зі стрімкістю суспільних змін.

П'ятидесятниця всупереч Вавилону: РІЗНОМАНІТТЯ ПРОТИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

◆ Біблія репрезентує мовне питання крізь призму двох знакових подій, які безпосередньо стосуються використання мови й опосередковано говорять про владу і різноманіття: будівництво Вавилонської вежі і П'ятидесятниця. Оповідь про Вавилонську вежу (Бут. 11:1–9) – це історія зарозумілості («І вчинімо для себе ймення») і бажання влади та сили не окремою людиною, а сукупністю людей («один це народ», «щоб ми не розпоршилися по поверхні всієї землі»). Ба більше, описуючи будівництво вежі, біблійна історія полемізує з уявленнями давніх вавилонян про те, що вона була збудована богами, які сходили до людей. Тож людська праця над вежею розумілася як посягання на божественну територію («а вершина її аж до неба»). Інструментом здобуття власної величі, яка сягала божественності, як визначив сам Господь, була мова («і мова одна для всіх них»). Тож Божим способом захистити людство від зарозумілості, всеохопної влади і боговідступництва було розрізнення мов та розпорошення людей по поверхні землі «за їхніми родами, за мовами їхніми, у їхніх країнах, у їхніх народах» (Бут. 10:5, 20, 31). Вавилон став символом тоталітарного режиму, який нівелював особистість, поведінку, мову, а відтак і мислення, будуючи єдність, позбавлену Бога.

У минулому є чимало прикладів використання мови для формування утопічної суспільної єдності. Історія відсилає нас до одного із таких, де Вавилон знову мимоволі опинився у центрі подій – імперії Олександра Македонського. Збільшуючи свої завоювання, він почав розуміти себе як напівбога. Імперія налічувала десятки мов та культур, але греки були байдужі до вивчення іноземних мов. Олександр, заграючи із завойованими народами і намагаючись втримати їх під контролем, носив іноземний одяг і родичався з ними, але вивчити жодної з іноземних мов не спромігся. На перешкоді цьому стояла ідея вищості грецького світу і, відповідно, – зневага до інших культур. Набуло популярності нове слово, яке позначало нову ідентичність, – «космополіт», «громадянин світу»^[2].

Історія Нового Заповіту розгортається на еллінському тлі, створеному Олександром Македонським. Попри те, що Палестина входила уже до складу іншої імперії – Римської, панівною тут залишалася грецька мова. Однак Ісус звертався до своїх слухачів їхньою рідною – арамейською. Ба

^[2] Пухнер Мартін. Писаний світ. Як література формує історію. Київ: Темпора, 2022. С. 38–41.

більше, Він та учні говорили галилейською говіркою. Навіть автори Євангелій, передаючи зміст на койне, вживали арамейських слів. Прикметно, що вони є словами Ісуса в особливо інтимних чи важливих моментах: «Авва» («татусю», Мр. 14:36); «Таліта, кумі!» («Дівчинко, кажу тобі, встань!», звернене до мертвої дитини, Мр. 5:41), «Еффата!» («Відкрийся!», адресоване глухому, Мр. 7:34); «Елі, Елі, лама савахтані? («Боже мій, Боже мій! Нащо мене ти покинув?»), Мт. 27:46).

Подія, що наче закриває проблему, породжену Вавилоном, – сходження Духа Святого на апостолів у день П'ятидесятниці (Дії 2). Перед читачем постає дві групи людей: учні, які «однодушно знаходилися в купі», і розрізнена юрба святкувальників – «юдеї, люди побожні, від усякого народу під небом». Результатом подій, що відбулися у день П'ятидесятниці, стало формування із цієї розрізненої юрби «спільноти братерської», коли «всі віруючі були в купі» та «перебували однодушно в храмі». Процес іде у зворотному напрямку, тоді як будівники Вавилону прагнули сягнути неба, у день П'ятидесятниці Небо саме зійшло до людей. За цією логікою, здавалося би те, що Бог помішав тоді, мав би поєднати тепер. Але ця думка буде слухною лише, коли вважати різномовність Божою карою. Якщо ж появу різних мов розуміти як спосіб забезпечення людини від гріха, то цілком зрозуміло є дія Духа Святого. Саме Дух Святий забезпечив єдність розпорошених по поверхні землі. Його інструментом стала мова: «Кожен із них тут почув, що вони розмовляли їхньою власною мовою»; «Як же кожен із нас чує свою власну мову?» Рідна мова, як казав Іван Огієнко, стала найкоротшим шляхом людини до Бога: «Усі чуємо ми, що говорять вони про великі діла Божі мовами нашими!»

П'ятидесятниця стала зціленням, у буквальному розумінні цього слова, для суспільства. Бог неминуче бере участь у формуванні мовного розмаїття, намагаючись захистити людину від неї самої, розпорошивши її по поверхні всієї землі, аби зарозуміло не «вчинила для себе ймення». Водночас Він стає запорукою духовної єдності людей, не заперечуючи мовного різноманіття^[3].

Для українців Вавилоном стала Російська імперія, а слідом за нею Радянський Союз, де мова, зокрема російська, виконувала провідну роль у формуванні зарозумілості, ствердженні влади, позбавленої Бога, а отже, й моралі та гідності.

Влучно про це зауважує Петро Пеннер:

«Створений людиною глобалізм та інтернаціоналізм, як нагадує нещодавня історія СРСР, призводить до однаковості та сірого уніформізму. Усі мають бути однаковими і поводитися однаково стандартно. Створений людиною універсалізм і глобалізм сприяє швидкому роз-

^[3] Пельтье Анн-Мари. Библейские чтения. У истоков европейской культуры. Київ: Дух і літера, 2014.

виту гріха, розповсюдженню зла і протистоянню Богу. Розсіювання по всій землі, створення своєї культури, використання різних мов заважають швидкому розширенню зла по всій землі. Отже, різні мови, культури і народи краще вписуються в план Божого спасіння людства і, передусім, є Божим благословенням багатолічному людству»^[4].

Звільнившись від тоталітарного режиму, Україна стоїть на шляху ще й ментального, духовного звільнення, найважливішим елементом якого є мовне утвердження. Яку роль у цьому поступі відіграє церква, зокрема й євангельські християни-баптисти? Вона зберігатиме тоталітарні рудименти чи сприятиме формуванню закладених Богом характерних рис українців?

РЕТРОСПЕКТИВА МОВНОГО ПИТАННЯ У ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН І БАПТИСТІВ

Ігнорування національного чинника у 1917–1921 рр.

◆ Чи не вперше мовне питання, навіть ширше – питання національного визначення, у євангельсько-баптистському середовищі постало у роки боротьби за українську державність. Щоправда, було воно дуже несміливим і несформованим. У час творення Української Держави на чолі з гетьманом П. Скоропадським у Києві відбувся Перший всеукраїнський з'їзд баптистів (1–8 жовтня 1918 р.). Присутній на з'їзді представник Міністерства віросповідань, Павло Мохор, констатував, що низка громад проігнорувала з'їзд, вважаючи його сепаратистським щодо російського баптизму. А присутні поставилися вкрай негативно до місіонерства українською мовою, зокрема і до створення нових гімнів українською. Урядовець зазначав, що ставлення баптистів до Української Держави було скептичним, водночас до уряду – шанобливим. Баптисти не могли ігнорувати вказівку апостола Павла молитися за владу, тому з'їзд молився за гетьмана та уряд і визнав це обов'язковим для всіх громад. Висновок Павла Мохора був досить сумним: баптизм, який є «корисним тепер», буде «шкідливим у майбутньому», оскільки «відкидає чинник національний, нівелює особу і тим самим розриває з минулим нашої вітчизни», українська історія і культура для нього чужа^[5].

270 *Дискусійність мовного вибору в УСРР*

◆ Знову питання мови в євангельсько-баптистській спільноті постало в умовах радянської України. На тлі політики «українізації» у супроводі деяких дискусій українську мову почали використовували паралельно із

^[4] Пеннер Петр. О языках и народах – Божий замысел в истории спасения народов: Вавилонская башня, Пятидесятница, Небесный Иерусалим. / Одесса: Одесская богословская семинария, *Богомисліє*, 2021. №30. С. 14 – 35.

^[5] Ульяновський В. І. Церква в Українській державі 1917 – 1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). Київ: Либідь, 1997. С. 225–228.

російською. Поодиноким сподвижником українізації баптистської спільноти був поет, письменник і редактор журналу «Баптист України», Іван Кмета-Єфимович. 1924 р. він видав єдиний у радянській Україні збірник пісень українською мовою «Арфа», за три роки – нотний збірник «Рідні мелодії», де поруч з російськими містилися українські твори.

Із започаткуванням 1926 р. російськомовного журналу «Баптист України» письменник незмінно вів рубрику «Українське слово» і пропонував навіть на її основі зробити окреме українськомовне видання «Християнське слово». Зі сторінок журналу дізнаємося, що українські селяни сприймали баптизм як чинник русифікації, зауважуючи, що ті, хто став євангеликом, одразу починали говорити російською так, «наче вони приїхали з Москви». Тому І. Кмета-Єфимович заохочував баптистів, особливо у сільських громадах, де населення розмовляло лише українською, вживати в проповідях та співі рідну мову, організовувати молодіжні вечори, де також використовувати українськомовний матеріал. Щоправда, він визнавав проблему із наявністю української Біблії.

«Старий переклад Куліша, Пулюя та інших не відповідає сучасним вимогам... Наш народ і досі не має Святої Біблії у такому перекладі, який би задовольнив вимоги українців на Радянській Україні... Доводиться знову підтвердити, що друкувати Святе Письмо треба на Радянській Україні, бо наше церковне життя ще мало, порівнюючи, українізоване»^[6].

Автор заохочував читачів до обговорення питання українізації церкви. На адресу журналу надходило чимало листів із вдячністю за рубрику «Українське слово» та проханнями вміщувати більше українськомовного матеріалу. Грунтуючись на цьому листуванні, а також тенденціях, що відбувалися у Всеукраїнському союзі об'єднаних християн-баптистів, один із його очільників, Павло Дацко, обстоював його автономію у Союзі Баптистів СРСР. У статті «Союз баптистів і його діяльність» він наголошував, що для українців притаманна етнокультурна самобутність та активний процес пробудження національної самосвідомості^[7].

^[6] Кмета-Єфимович І. А. Новий переклад Святого Письма на українську мову. *Баптист України*. 1927. № 3. С. 45–46.

^[7] Ігнатуша А.Є. Політика українізації у віддзеркаленні протестантської преси 20-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2001. Вип. ХІІІ. С. 69–77.

Журнал «Баптист України», 1928, №4.

Іван Кмета-Єфимович закликав одновірців усвідомити, що релігійне життя ніяк не може стояти осторонь культурних процесів. У статті «Неодкладна справа в Новому Році» (1927 р.) він накреслював стратегію українізації життя протестантів:

Звичайно, наше релігійне життя стоїть якось осторонь таких пекучих справ, та коли ми на сто процентів проиняті думками місії, то повинні неодмінно розв'язати питання: Українізувати нашу роботу серед українського селянства чи залишити її російською, як вона зараз...

Ми – люди прогресу, ми повинні завжди йти вперед в усіх галузях життя, а тому й підняття національної свідомости серед наших членів повинно бути неодкладною справою...

Наша історія в майбутньому серйозно зв'язана з моментом – чи є у нас віруюча, освічена молодь...

Молодь поза церквою національно і соціально свідомі. Нам говорять – ви несвідомі, у вас русифікація...

Я пригадую свої переживання в перші часи мого перебування в колах віруючих, душа боліла, коли всюди один, один з рідною справою...

Діло українізації наших місій – баптистів, євангельських християн і ін. повинно офіційно початись в наступному році...

Звичайно, це діло треба здійснювати обережно, давши повну змогу руським громадам вживати рідну мову в своїх молитвах, зібраннях^[8].

У двох наступних числах журналу опубліковано відгуки на статтю, серед яких найпомітнішим є допис П. Дацка, в якому він, зокрема, висловлює пропозиції щодо українізації харківської громади баптистів:

«Насамперед нам слід організувати гуртки друзів української мови, що змогли б надалі направляти цю роботу в усіх галузях діяльності громади. Проповідникам, які можуть вживати української мови, слід говорити тільки нею, треба як можна більше влаштовувати українських літературних зібрань, концертів тощо»^[9].

А проте, стаття І. Кмети-Єфимовича викликала не тільки схвальні відгуки. Із наступного числа, де автор умістив «Мої пояснення до статті «Неодкладна справа» дізнаємося, що його звинувачували у суб'єктивізмі, просуванні власних бажань всупереч тенденціям у баптизмі, сепаратистських настроях щодо Союзу баптистів у СРСР, русофобії і навіть шовінізмі. Як з'ясувалося, бажання організувати українські літературні зібрання викликало неабиякий опір російськомовної частини спільноти, провокуючи в окремих громадах конфлікти. Редакторам закидали також, що 1/6 частина журналу, виділена для «Українського слова», – це занадто багато як для видання, яке поширюється також і в Росії.

[8] Кмета-Єфимович І. Неодкладна справа в Новому Році. *Баптист України*. 1927. № 1. С. 41 – 43.

[9] П.Д. Уривок зі статті в «В.З.» *Баптист України*. 1927. № 3. С. 42.

Іван Кмета-Єфимович із сім'єю.

З-поміж іншого, І. Кмета-Єфимович переконував читачів, що українізація – «це діло не окремих осіб, на окремих братів, а закон життя, нестримна стихія, голос самого народу. Ми, поставивши це питання, далекі від шовінізму, бо в християнських колах не може бути ворожнечи, ненависти до руських. Вірні українці далекі від цього, скоріше їх не люблять, та це звичне явище, і не треба на нього зважати, поки й вони не зрозуміють»^[10].

Дискусію щодо українізації на сторінках журналу було перервано рішенням Ради Всеукраїнського союзу об'єднань баптистів (ВСОБ), але й далі у рубриці публікувалися захоплені дописи читачів як з радянської України, так і з-за кордону щодо цінності українського слова. Здебільшого такий факт вони сприймали як відродження народу і церкви.

Слід наголосити і на співпраці І. Кмети-Єфимовича із галицьким «Післанцем правди», який став для письменника і його читачів натхненням і аргументом на користь окремого баптистського українськомовного видання в УСРР^[11].

Позитивний вплив рубрики «Українське слово» таки виявився у громадах баптистів, про що свідчить протокол і відгуки про V Всеукраїнський з'їзд баптистів (10–14 травня 1928 р., м.Харків). Правління ВСОБ заохочувало молодих проповідників послуговуватися українською мовою й уникати непорозумінь на національному ґрунті^[12].

Як зазначає вчена А. Ігнатуша:

«Баптистська церква була єдиною з числа протестантських церков України 20-х рр., яка не тільки номінально схвалила курс українізації, а й активно і цілеспрямовано втілювала його в життя, досягла реальних успіхів, значно розширила коло однодумців, отримала схвальні відгуки з-за кордону – з Західної України та Америки. Тим болючіше вдарила по ній переміна курсу радянської влади наприкінці 20-х рр. в напрямку денационалізації та звинувачень в націонал-сепаратизмі... Маємо стверджувати, що баптисти у 20-х рр.

^[10] Кмета-Єфимович І. Мої пояснення до статті «Неодкладна справа». *Баптист України*. 1927. № 4. С. 46–47.

^[11] Єф[имови]ч І. Західня Україна. *Баптист України*. 1927. № 7. С. 50.

^[12] 5-й Всеукраїнський С'езд Християн Баптистов. *Баптист України*. 1928. № 7. С. 31–40.

мали величезний потенціал для створення своєї церкви на національному ґрунті і цей процес був брутально перерваний втручанням політики держави»^[13].

Дві моделі мовного визначення українців-протестантів у міжвоєнній Польщі

◆ На українських землях у складі Польщі, де сформувалися осередки євангельських християн і баптистів, їхній мовний вияв також став досить дискусійним.

Спочатку питання, якою мовою проводити богослужіння, в євангельських течій не поставало. Це була російська. Згодом виробилося дві моделі мовного вияву українців, які належали до течій євангельських християн і баптистів:

- вживання у богослужінні і церковному житті трьох мов: української, російської та польської;
- послуговування винятково українською мовою.

Утілення цих моделей на практиці мало переважно конфесійний і географічний виразник. Зокрема, спільноти, більшість послідовників яких проживала на Волині і Поліссі (різноманітні організації євангельських християн), спочатку послуговувалися здебільшого російською мовою, а згодом почали вживати польську та українську. А українські баптисти Галичини обстоювали вживання у богослужінні та церковному житті живої народної мови.

Передумовами такого мовного вияву протестантських течій є суспільно-політичне, культурне та релігійне тло.

Передусім зауважимо, що Волинь і Полісся та Галичина до завершення Першої світової війни перебували в умовах різних держав: Російської імперії й Австро-Угорщини, мовна політика яких суттєво відрізнялася.

Політику Російської імперії щодо української мови сьогодні вчені називають лінгвоцидом – свідомим знищенням мови певного етносу, передусім її писемної форми. **З 1720 р. до 1917 р. у Російській імперії було запроваджено 31 нормативний акт, спрямований на обмеження сфери вживання української мови чи її заборони**^[14]. Найвідомішими документами виявилися Валуєвський циркуляр (1863 р.), який забороняв видання книг українською мовою, та Емський указ (1876 р.), який забороняв українську мову в церковному житті, музиці, театрі, книгодрукуванні, ввезення на територію імперії книг, що надруковані українською мовою, обмежуючи її лише побутовим ужитком.

^[13] Ігнатуша А.С. Політика українізації у віддзеркаленні протестантської преси 20-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2001. Вип. XIII. С. 69–77.

^[14] Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Київ: Видавничий центр «Академія». 2001. 153 с.

Натомість правове визнання української мови у Галичині було закріплене у конституційних актах Австрійської імперії 1848 р. та 1849 р. Визнавалася рівноправність польського та українського народів, і, що важливо, визнавався сам факт існування українського народу та його власної мови. І хоча вживання української мови в офіційних документах, органах державної влади та самоврядування, судочинстві, у закладах освіти, науки, культури перебувало у постійній конкуренції із польською мовою, все-таки офіційне визнання давало можливості для розвитку. В Австро-Угорщині склалися сприятливі правові умови для вживання української мови у літературі та засобах масової інформації, про що свідчить велика кількість українськомовних видань: понад 80 на 1913 р.^[15]

Відрізнялося і становище української мови у традиційній церкві. Богослужіння й у православній, і в греко-католицькій церквах відбувалося церковнослов'янською мовою. У православ'ї 1784 р. була запроваджена старомосковська вимова, яка сприяла русифікації українського населення. Це підсилювала низка імперських наказів та розпоряджень, за якими було знищено українські церковні книги і заборонено видання українськомовної духовної літератури.

Звісно, мовна незрозумілість православного богослужіння створювала чудовий ґрунт для відтоку православних у протестантизм. Євангельські течії, які з'явилися у ХІХ ст., послуговувалися російською мовою, хай і чужою українцям, але більш зрозумілою, ніж церковнослов'янська.

Водночас у ГКЦ, яка утвердилася в Галичині (з 1839 р. заборонена на Волині), мова богослужіння мала старокиївську вимову, великою мірою зрозумілу слухачам, і не стала інструментом асиміляції українців. У середині ХІХ ст. розпочалося запровадження живої народної мови у церковно-богослужбовій сфері. Зокрема, у проповіді та катехизмі. Наступною сферою, за яку боролася українська інтелігенція, стала приватна молитва. Щоправда, щодо цього у церкві тривали дискусії^[16].

На тлі таких суспільно-політичних та релігійних обставин цілком зрозумілою і послідовною є ситуація із появою, виданням і поширенням Біблії. Новий Заповіт українською мовою вперше видано 1871 р., Біблію – 1903 р. Переклад здійснили П. Куліш, І. Пулюй та І. Нечуй-Левицький. Обидва перші видання побачили світ у Відні. Саме цією Біблією і послуговувалися баптисти, реформати та українські лютерани Галичини.

[15] Гаврецька М.Й. Правовий режим української мови у Східній Галичині (1848–1939 рр.). Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2015. 20 с.

[16] Пуряева Н.В. Українська мова в літургійній практиці українських церков. *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». 2018. № 42. С. 128–146.

На території Російської імперії також з'явився переклад Нового Заповіту українською мовою, який здійснив П. Морачевський 1860 р. Однак цю працю було заборонено видавати. Кулішева Біблію поширювалася у Російській імперії окремими примірниками лише нелегально. Водночас у Російській імперії 1862 р. відбулося перше видання Нового Заповіту, а 1876 р. – Біблії російською мовою, зроблене з благословення Синоду православної церкви.

Евангельські християни Волині мали тісні зв'язки із російськими одновітцями. Їхня перша громада утворилася у Ковелі 1908 р., а за два роки вона увійшла до складу Всеросійського союзу евангельських християн.

1921 р. на Волині існувало уже 19 громад евангельських християн, більшість із яких складалася з українців. 1939 р. до одного з найчисельніших об'єднань евангельських християн – Союзу слов'янських громад евангельських християн входило понад 80 громад, 96 % яких було на Волині та Поліссі, тобто їхню більшість складали українці, які в повсякденні розмовляли українською мовою. А проте спочатку проповіді та піснеспіви на богослужіннях звучали російською мовою. Це було зумовлене наявністю лише російської Біблії, збірника пісень «Гусли», укладеного І. Прохановим, поодинокі духовної літератури та періодичних видань російською мовою. Окрім того, ще перебуваючи під впливом православ'я та політики колишньої імперії, старші волиняни і поліщуки вважали повсякденну мову негідною для висловлення духовних ідей.

Водночас люди, які погано володіли російською мовою, у проповідях і молитвах часто перекручували значення слів, спотворювали вимову, тож звучання виходило дуже комічним, недоладним, а для служителів, які вважали себе росіянами, навіть образливим^[17].

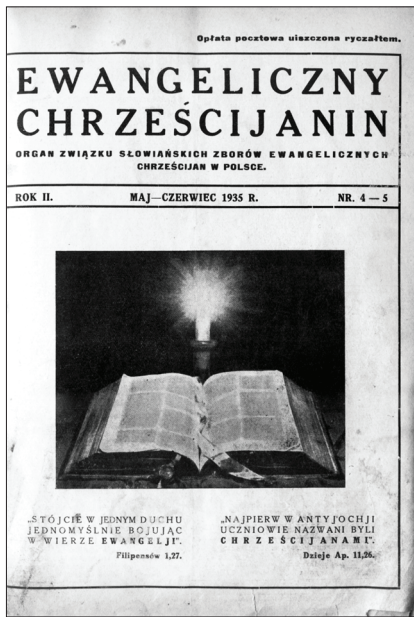
Вагому частку у богослужбовій практиці і церковному житті посідала польська мова, якої мали володіти всі пастори. Нею громади й об'єднання вели документацію, листування з державними органами влади. Хоча кількість поляків серед евангельських християн була незначною, Союз видавав польськомовний офіційний орган «Ewangeliczny Chrześcijań»^[18]. На зауваження, що більшість читачів, жителів Волині та Полісся, не розуміли польської мови, керівництво Союзу заохочувало вивчати польську, створювати спеціальні гуртки для вивчення державної мови або принаймні збиратися гуртом для читання і тлумачення журналу^[19].

Українці, які належали переважно до незаможної і навіть бідної верстви населення, а їхня національна свідомість була на низькому рівні, не могли обстоювати свої національні інтереси у релігійному середо-

^[17] С-чук Ф. Християнство і націоналізм. Торонто, Детройт: Видання УЄО в Північній Америці, 1966. 143 с.

^[18] Ewangeliczny Chrześcijańin. 1935–1937.

^[19] Modnicka N. Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce jako Kościół wyboru: analiza etnologiczna wspólnoty religijnej. Kraków: Nomos, 2000. 343 s.

Журнал «Ewangeliczny Chrześcijanin».

Значну роль у мовному вияві євангельських течій відігравали духовні лідери. Зокрема, два провідники євангельських християн на Волині – Олексій та Макарій Ничипоруки, білоруси за національність, і в повсякденні і в проповіді послуговувалися лише російською мовою. Російською мовою користувалися також відомі на Волині проповідники В. Марцинковський та П. Городищ. Голова Союзу Л. Шендеровський, його заступник Ф. Венцкевич, поляки за національністю, вживали переважно польську.

Окрему увагу слід звернути на місію Вільгельма Фетлера, яка у Польщі була зареєстрована як Товариство взаємної допомоги євангельських християн. В. Фетлер, хоч і був латишем, вважав себе росіянином («руским»). Тож місію свого життя вбачав у благовісті для Росії. Для цього 1917 р. у США він утворив Російський біблійний інститут, де сприяв підготовці місіонерів, більшість із яких була з числа емігрантів. Однак понад два десятки підготовлених ним служителів 1923 р. зі зрозумілих причин не змогли потрапити до Радянського Союзу, тому залишилися у Польщі працювати серед населення, яке В. Фетлер і його учні вважали російським. Звичайно, і в побуті, і в богослужінні вони вживали російську мову^[20].

У когорті місіонерів В. Фетлера були і служителі із п'ятидесятницькими поглядами П. Ільчук та Г. Шмідт. Про себе Густав Шмідт писав: «Я американський громадянин, але родом із Волині, тому прив'язаність моя до російського народу не тільки духовна, але й рідна»^[21]. Це ще раз свід-

вищі, як це робили, наприклад, українці-баптисти Галичини. Підвищенню української національної свідомості не сприяв і той факт, що більшість духовної літератури була видрукувана російською та польською мовами. Часто переважна частина богослужіння відбувалася чужою для українців мовою, винятком могли бути тлумачення проповідей, які місцеві проповідники здійснювали рідною мовою. Оскільки до Союзу слов'янських громад євангельських християн входили українці, поляки, росіяни, чехи та ін., то національне питання у їхньому релігійному середовищі не мало особливого значення. Усіх, на думку лідерів, мала об'єднувати польська та російська мови.

[20] Лук'янчук Никодим Лук'янчук Н. Незабутні спомини. Пастор Василь Андрійович Фетлер. Торонто, 1963. 32 с.

[21] Шмідт Г.Ш. Данциг. *Примиритель*. 1930. С. 1

чить про переконання, а отже і мовний вибір місіонерів. Густав Шмідт видавав для п'ятидесятницького середовища російськомовний журнал «Примиритель».

Серед євангельських духовних лідерів, які мали вплив на Волині та Поліссі, суттєво вирізнявся Мойсей Гітлін. Єврей за національністю, утвердження євангельських поглядів якого відбулося у месіанській громаді Нью-Йорка, на початку 20-х років прагнув повернутися на батьківщину, у Кривий Ріг, для проповіді Євангелії своєму народові. Однак його спіткала така сама доля, як і місіонерів В. Фетлера. М. Гітліну довелося залишитися у Польщі. Він оселився у Здолбунові на Волині й долучився до служіння місцевої євангельської громади. Там він помітив, що місцеві мешканці розмовляють не російською мовою. Особистий досвід молодого М. Гітліна підказав йому, що для того, щоб успішно проповідувати Євангелію, йому потрібно звертатися до слухачів їхньою рідною мовою. Тож місіонер успішно вивчив українську.

Його сучасники у писемних спогадах, а також свідки його проповідей відзначають Мойсея Гітліна як єдиного проповідника міжвоєнного періоду, який проповідував для українців їхньою рідною мовою^[22]. Навіть більше, ставши директором біблійних курсів у селі Радості під Варшавою, де навчалися представники різних євангельських течій і різних національностей, він закликав їх молитися і проповідувати рідною мовою, повертаючись для місіонерської праці у свої регіони. Хоча саме навчання відбувалося державною – польською мовою і подекуди російською та англійською. У 30-х роках Мойсей Гітлін провів низку місячних біблійних курсів у різних євангельських громадах Волині та Полісся.

Можливо, саме завдяки його впливу на молодь, а також, звісно через об'єктивні обставини (викладання окремих предметів у польських школах українською мовою, «волинський експеримент», в межах якого поляки виявляли лояльність до українців, на офіційному рівні користувалися українською мовою, українізація православної церкви у Польщі) у 30-х роках євангельські течії почали інтенсивніше вживати українську мову. Молодь проповідувала українською мовою, з Галичини на Волинь потрапляли журнали «Післанець правди», «Віра і наука» та ін., поширювалися у рукописному варіанті твори євангельських письменників і піснярів.

Важливе значення мало видання п'ятидесятниками у Кременці 1931 р. «Скарбнички духовних пісень», доповнене і перевидане як «Псалмоспіви» 1937 р. і 1939 р. Український збірник був надзвичайно популярним серед усіх євангельських течій і поступово витісняв із ужитку російськомовні «Гусли».

^[22] Подворняк М. Шалом. Життя і праця д-ра Мойсея Ю. Гітліна. Вінніпег, Торонто, 1973; Інтерв'ю з Єфимчуком Василем Степановичем (1927 р.н., с. Колоденка) записала Бородинська Л. І. 19.05.2016 р. Архів Історичного товариства «Сувій» при Рівненському ООЦ ЄХБ.

Мойсей Гітлін (сидить у центрі в першому ряду) з викладачами та студентами біблійних курсів у с. Радості біля Варшави, 1925 р.

Отже, євангельські течії на Волині і Поліссі послуговувалися переважно російською мовою, польською як державною, і українською на вимогу активної молоді. Фактично, мову протестанти Волині та Полісся розглядали як комунікативний засіб.

Українці Галичини, маючи більш сформовану національну свідомість і меншу практику російської мови, тяжіли до вживання в богослужінні та церковному житті саме живої народної мови. Однак на етапі зародження українського баптизму в Галичині це було складно зробити.

Церковний історик Г. Домашовець зазначав, що євангельсько-баптистський рух у Галичині започаткував євангельський християнин М. Ничипорук. Він та інші лідери євангельських християн проповідували та розповсюджували духовну літературу російською мовою, що дуже непокоїло галичан^[23].

1923 р. баптисти і євангельські християни Польщі утворили спільне об'єднання. Однак згодом між названими течіями з'явилися певні непорозуміння. Сепаратистські тенденції посилювалися у середовищі баптистів Галичини мовним питанням. Вони не бажали співпрацювати з волинськими місіонерами, які русифікували галицьких баптистів.

^[23] Домашовець Г. На прості дороги. Ірвінгтон: Вид-во «Кирило-Мефодіївського братства», 1972. С. 163-164.

Левко Жабко-Потапович.

На цьому акцентує і баптистський діяч І. Кубрин у книзі «Нова віра»:

«Фактично, між баптизмом і євангельським християнством нема в основі жодної догматичної різниці. Між цими двома релігійними напрямками, крім самої назви є лише та одна різниця, що баптизм є чисто духовним християнським рухом загальнолюдського характеру, а напрямок євангельських християн рухом до певної міри російського національного забарвлення. І це не дивно, бо ж він в Росії, у Петербурзі почався серед вищої аристократії»^[24].

Пастор і письменник, Л. Жабко-Потапович, мовні вияви українських баптистів Галичини описував так:

«На жаль, цей рух, як відомо, у колишній царській Росії провадився переважно російською мовою. А тому й в Україні віруючі послуговувалися російським Бібліями, Новими Заповітами та іншою духовною літературою. Ці російські впливи прийшли і до Галичини. Католицьке (уніатське) духівництво, яке взагалі було проти протестантського руху, у російських впливах побачило загрозу комуністичну, само насторожилося проти нього і спонукало польську владу повстати проти нього... Тут справа радикально змінилася з приїздом з Америки проповідника Василя Перетятка 1926 р. Він із своїми співробітниками попровадив належний духовно-народній курс, запровадивши проповідь Слова Божого мовою українською. У деяких містах, як Рава, Львів, Борислав, де в церквах були віруючі обох народностей, залишено було поруч мови української також і польську»^[25].

1927 р. баптисти Галичини почали видавати українськомовний журнал «Післанець правди», де поміщали чимало духовних статей, виховного матеріалу, поезії та оповідань, що ставало тим українськомовним ресурсом для богослужінь, якого так бракувало усім євангельським течіям. На сторінках «Післанця правди», на відміну від «Баптиста України», дискусії щодо мови та самовизначення українців не розгорталися.

Натомість журнал цілеспрямовано працював не тільки на духовне збудування читачів, а й морально-етичне та культурне виховання, підкреслюючи українську самобутність, позиціонуючи українців, що проживали

^[24] Кубрин І. Нова віра в Західній Україні. Торонто, Вінсдор: накладом Івана Підгорецького, 1968. С. 31

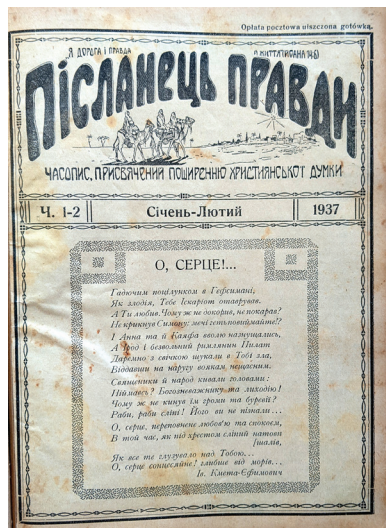
^[25] Жабко-Потапович Л. Життя Церкви. Історичний нарис. Вінніпег, Чикаго: Дорога правди, 1977. С.18–19.

в різних куточках земної кулі, як єдиний народ, публікуючи твори українських письменників^[26].

Національна спрямованість українських баптистів сприяла їхній місіонерській діяльності. Зокрема, упродовж 1928–1933 рр. чисельність баптистських громад у Галичині зросла з 15 до 67^[27].

Прикладом вирішення мовного питання стала баптистська громада у Львові. Зародилася вона серед поляків, але поступово у ній зростала чисельність українців. Мова, а також, очевидно, і суспільно-політичні орієнтири обох національностей почали створювати напругу у громаді, що призводило до непорозумінь та частоті зміни керівників. Вирішити непорозуміння вдалося Левку Жабку-Потаповичу, людині абсолютно чітких національних поглядів, який очолив львівських баптистів 1934 р. Тоді громаду було розділено на польську (28%) й українську (72 %). Польський баптистський дослідник К. Беднарчик, звісно, подає це як негативне явище, водночас зауважує, що «обидві громади попри всілякі труднощі зуміли співпрацювати між собою аж до кінця періоду (до 1939 р. – прим. Л. Б.)»^[28]. А Л. Жабко-Потапович, який спочатку очолював українську громаду, наприкінці 30-х років опікувався і польськими одновірцями.

Національне спрямування баптистської спільноти стало підставою для порозуміння та співпраці з Українською євангельсько-реформованою (УЄРЦ), яка базувалася на українських культурних і національних цінностях. Єпископ церкви Василь Кузів, окрім намагання підвищити духовний і моральний рівень громад, мав на меті українізувати певною мірою ополячене та русифіковане українське населення. Однією з ознак національної церкви, на думку реформатів, мало бути обов'язкове вживання української мови у культовій та побутовій практиці. На думку лідерів УЄРЦ, здійснення національної української реформації сприяло би збереженню

Журнал «Післанець правди». Головний редактор Левко Жабко-Потапович.

^[26] Кубрин І. «Післанець Правди» та його значення. *Післанець правди*. 1936. №12. С. 211–214; Лютий М. В десяти роковини «Післ.Правди». *Післанець правди*. 1936. № 12. С. 207–209; Домашовець Гр. Віра й чеснота. З циклу «Молодечі чесноти». *Післанець правди*. 1937. № 4. С. 49–50 та ін.

^[27] Кирилів Галина. Поширення і розвиток баптистського руху у Східній Галичині у 20–30-х роках ХХ ст. *Львівський музей історії релігії*. URL: <https://museum.lviv.ua/vystavky/virtualni-vystavky/722-poshyrennia-i-rozvytok-baptystskoho-rukhu-u-skhidnii-halychyni-u-20-30-kh-rokakh-khkh-st>

^[28] Bednarczyk K. *Historia Zborów Baptystów w Polsce do 1939 roku*. Warszawa: Słowo Prawdy, 1997. Str. 254 – 255.

українцями своєї етнічної ідентичності й водночас могло б гарантувати входження України в європейську спільноту.

Особливий акцент Українська євангельсько-реформована церква робила на виданні та поширенні духовної літератури. Це були переклади українською мовою європейських теологічних творів. Періодичні видання УЄРЦ «Віра і наука», його додаток «Приятель дітей», «Українська Реформація», його додаток «Недіяльна шкілька», «Сіяч»^[29] поширювалися також серед баптистів і євангельських християн. Періодика поміж іншим обстоювала національні традиції та необхідність застосування рідної мови у церковно-релігійному житті, а також дбала про формування української культурної мови.

Найгострішою потребою українських протестантів у міжвоєнній Польщі, як і деінде, була Біблія сучасною їм рідною мовою. Баптистський пастор і письменник Л. Жабко-Потапович відредагував Новий Заповіт перекладу П. Куліша та І. Пулюя сучасною мовою і шукав видавців. Водночас єпископ Української євангельсько-реформованої церкви Василь Кузів також шукав можливості дати вірянами Слово Боже рідною мовою. Прагнення цих двох протестантів привело їх із вищеназваними напрацюваннями до Британського і закордонного біблійного товариства. Те натомість, як згадує Л. Жабко-Потапович, запропонувало профінансувати або видання редагованого Нового Заповіту, або видання усїєї наново перекладеної Біблії. Звичайно, В. Кузів та Л. Жабко-Потапович пристали на другу пропозицію. 1936 р. було створено перекладацько-ревізійну комісію, до якої увійшли єпископ Української євангельсько-реформованої церкви Василь Кузів (голова комісії), пастор цієї церкви Микола Жураківський, пастор української лютеранської церкви Іларіон Шебець, лютеранський пастор Мартин Гофман, пастор баптистської церкви Левко Жабко-Потапович (секретар-редактор) та професор Володимир Марцинковський^[30].

Комітет від імені біблійного товариства запросив перекладачем проф. Івана Огієнка, який самостійно почав перекладати Новий Заповіт українською мовою ще у 20-х роках ХХ ст.^[31] Результатом плідної і насиченої праці перекладача і комісії стало видання 1937 р. у Львові Євангелій, 1939 р. у Варшаві – усього Нового Заповіту та Псалмів^[32], а 1962 р. – Біблії українською мовою^[33].

^[29] Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.). Матеріали до бібліографії. Львів, 1998.

^[30] Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської і грецької на українську дослівно наново перекладена. Лондон: Британське і закордонне Біблійне товариство. 1963.

^[31] Там само.

^[32] Жабко-Потапович Л. Життя Церкви. С. 36–45.

^[33] Детальніше про це: Бородинська Л. Переклади Святого Письма українською мовою: «Коли б Господь сподобив підперти рідну мову Біблією». / Одеса: Одеська богословська семінарія, *Богословство*. 1921, № 30. С. 216–243.

Отже, послуговуючись і всіляко сприяючи розвитку української мови у богослужбовій практиці та церковному житті, протестантські течії, що діяли у Галичині, розуміли її не лише як засіб комунікації, а й як виразник колективної свідомості, інструмент культурного, морально-етичного і національного формування українця.

У роки Другої світової війни велике число протестантів з усієї України емігрувало до Німеччини, а згодом до інших європейських та американських країн. Відмінний досвід їхнього мовного вияву позначився на взаєминах протестантських громад в еміграції. Якщо в умовах міжвоєнної Польщі певна модель мовного вжитку мала конкретну територію поширення, то після Другої світової війни українці, які опинилися у вільному світі, могли самостійно обирати мову богослужіння. Чимало з них за звичкою, а дехто за переконаннями, і далі послугоувалися російською мовою, засуджуючи тих, хто бажав у богослужінні і церковному житті вживати українську мову. Конфліктність на цьому ґрунті призвела до створення українських і слов'янських об'єднань як у Німеччині, так згодом і в США, Канаді, Аргентині та ін. країнах розселення українців-протестантів^[34]. Як стверджував один із українських емігрантів, траплялися випадки, що громаду складали українці і декілька білорусів, або українці й один поляк. Такі громади називали себе слов'янськими і мовою богослужіння обирали російську^[35]. Тут спадає на думку відомий вислів Карела Чапека: «Росіяни все навколо себе називають слов'янським, щоб потім усе слов'янське назвати російським». У такий спосіб прихильники вживання російської мови уже не сприймали її як комунікативний засіб, вона фактично стала символом колективної свідомості.

Натомість українськомовні кола протестантів-емігрантів стали благодатним ґрунтом для розвитку богослужбової мови, формування мистецької та богословської спадщини, а також, що неабияк важливо, – плекання державницького світогляду. Серед емігрантської еліти, що обстоювала вживання української мови у церковній сфері, були письменники, редактори, радіопроповідники, пастори: Левко-Жабко Потапович, Іван Кмета-Єфимович, Михайло Подворняк, Іларіон Тарасюк, Іван Барчук, Олекса Гарбузюк, Григорій та Володимир Домашовці та ін. На жаль, більша частина

^[34] С-чук Ф. Християнство і націоналізм. Торонто, Детройт: Видання УЄО в Північній Америці, 1966. 143 с.; Семенина І. Збережені Господом: спомини проповідника. Торонто, Чикаго: Дорога правди, 1958. 55 с.; Подворняк М. Життя з плодами. Життя і праця проповідника Івана Барчука. Торонто, Клівленд: Дорога правди, 1986. 90 с.; Подворняк М. Далека дорога. Спогади. Торонто, Чикаго, 1963. 336 с.; Нищик С. Шлях віри. Вінніпег, Детройт: Дорога правди, 1975; Кубрин І. На вузькій дорозі. Спогади проповідника. Саскатун: Боже слово, вид-во Українського Місійного і Біблійного Товариства, 1962. 142 с.; Боровський В. Під покровом Всевишнього. Спомин. Атланта: Видання УЄО в ПА, 1983; та ін.

^[35] С-чук Ф. Християнство і націоналізм. Торонто, Детройт: Видання УЄО в Північній Америці, 1966. 143 с.

їхнього доробку досягла українських євангельських християн-баптистів із запізненням і не була гідно оцінена носіями радянізованого світогляду.

ЛІНГВОЦИД УКРАЇНЦІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЦЕРКВУ

◆ Аналізуючи минуле, важко було не помітити різкої схожості риторики майже столітньої давності в союзі баптистів радянської України із сучасними дискусіями. У минулому євангельсько-баптистська спільнота не змогла чи не встигла визначитися зі своїми національними орієнтирами. Сьогодні вона знову стоїть на тому самому роздоріжжі. Водночас на українських теренах діяли протестантські церкви з чітко визначеною національною орієнтацією (наприклад, баптисти Галичини, УЄРЦ), які намагалися не лише давати людям вузько духовну поживу, а дбати про різностороннє, зокрема й культурно-національне формування своїх вірян. Із чим пов'язана наявність чи відсутність національної свідомості церкви? Чи з тим, що вона лише відображає стан суспільства, в якому перебуває? Чи цьому є якісь інші, внутрішні, інституційні чи визнаннєві причини? Наразі складно відповісти.

А проте, церква завжди несе на собі відбиток суспільних процесів. Чи не тому УЄРЦ, яка зародилася у вільному світі Канади, почувалася самодостатньою українською спільнотою? Баптисти Галичини, як і українські лютерани та греко-католики на цих теренах, мали також проукраїнські орієнтації. Одну із причин цього вбачаємо у визнанні ще австро-угорською владою українців як народу (хай навіть це було формально і політика щодо українців була непослідовна). Ці релігійні спільноти говорили зі своїми вірянами і потенційними членами церкви зрозумілою їм на ментальному рівні мовою.

Водночас більша частина євангельсько-баптистської спільноти зароджувалася і розвивалася в зовсім інших умовах. Політика Російської імперії і Радянського Союзу щодо українців, і мови зокрема, була спрямована на обмеження, а то й знищення. Щоправда, Російська імперія намагалася обмежити вживання української мови, заперечуючи її право на існування. Це, безперечно, давало результати. Але всупереч цьому в XIX ст. розвинулася сучасна українська література, а українство стало формуватися як нація. Усе це давало перспективу українцям створити власну політичну націю і державу.

Політика Радянського Союзу була дещо іншою. Українську мову комуністична влада визнавала, навіть на початковому етапі віддавала їй перевагу. Але намагалася знищити носіїв цієї мови. Політика «українізації» стала небезпечною для Москви тенденціями до усамостійнення України і невдовзі була згорнута. А виявлених прихильників національно-культурно відродження, зокрема й релігійних лідерів, радянська влада поступово знищила. Жорстоко і цілеспрямовано тоталітарна держава знищу-

вала ще одну верству, яка була наймасовішим носієм української мови, – селянство. Українців, які вижили після репресивної машини 30-років, необхідно було поставити в умови другосортності, змусити самих відмовитися від свого українства. Тож українська мова існувала, але в упослідженому становищі: її позиціонували як мову селянства, не престижну, не здатну для наукового висловлювання, не вживану у вищій школі. 1938 р. у школах запроваджено обов'язкове вивчення російської, 1959 р. – необов'язкове вивчення української та скорочення годин на цей предмет у школах з українською мовою викладання, а 1983 р. «для поліпшення вивчення» вчителям російської мови в СРСР призначали оплату праці на 15% вищу, ніж учителям національних мов.

Іншим серйозним кроком комуністичної влади стало нищення мови як такої, ліквідація її самобутніх рис та максимальне наближення до російської. Комісія, створена 1933 р. для перевірки роботи у мовній сфері, мала «відкинути штучне відмежування української мови від російської мови у словниках та усунення націоналістичних правил правопису, що орієнтували українську мову на польську, чеську буржуазні культури». Це призвело до русифікації українського правопису, наукової термінології, переписування словників. А також до фізичного знищення мовознавців – українських націоналістів на мовному фронті, які намагалися відірвати розвиток української мови від російської».

Фактично, російська мова стала інструментом поневолення, знищення української національної самосвідомості, асиміляції з російським суспільством, а отже денационалізації українців. Звідси й початок хвороб національної психіки: почуття меншовартості, відсутність національної самосвідомості, невпевненість у власних силах, загравання з сильнішим за себе, абсолютна нехоть до власної ідентичності і, на кінець, до державотворення.

Своєю появою в умовах Російської імперії євангельсько-баптистський рух похитнув один із імперських принципів, який намагався досягти релігійної, а отже світоглядної уніфікації – «православ'я». А ось два інші принципи «самодержавство і народність» залишилися поза увагою протестантів. Мову, тобто осердя «народності», протестанти сприймали, радше, як засіб, а не як символічне вираження колективної свідомості. Тому послуговувалися мовою імперії – російською. Фактично, за поодинокими винятками, вони і далі були носіями імперського світогляду, тільки дуже поляризованого: від великодержавної зверхності до національної меншовартості. Що, на жаль, можемо спостерігати і досі. Перед протестантами стоять виклики, один з яких: бути носіями рабського менталітету чи свободи, носіями гідності чи меншовартості (що є тією самою гордістю, лише зі знаком мінус).

Ще й до сьогодні у євангельсько-баптистській спільноті трапляються рудименти сформованого у радянський час світогляду, бажання трима-

тися осторонь суспільства, яке довгий час вважалося опозиційним. Радянську державну систему, яка ліквідувала усі національно виражені релігійні спільноти, а інші контролювала та переслідувала, баптисти, справедливо вважали ворожою. Але це призвело до того, що національні, зокрема й мовні питання, вони розглядали як політичні і намагалися їх уникати, ідучи шляхом найменшого спротиву. Такий стереотип поведінки почасти зберігся і до нині. Сьогодні у мовному визначенні євангельсько-баптистська спільнота радше пливе за течією, точніше, кидається на хвилях воєнних перипетій.

Мовні і, хочеться сподіватися, світоглядні зміни у євангельсько-баптистській спільноті за останні роки лише відбивають поступове національне піднесення українства. Але тоді коли час вимагає, щоб церква повела перед у духовному піднесенні країни, зціленні її не лише від травм теперішньої війни, але й від за давнених ран радянської деморалізації, вона розгублено стоїть, як ізраїльський народ на березі Червоного моря. Церкву на її шляху до ефективного виконання місії зупиняє, здавалося б, об'єктивна перешкода – «дражливе» мовне питання.

На церковних заходах, конференціях, у соцмеражах звучать голоси служителів^[36] та інтелектуалів за активніше впровадження української мови у богослужінні, але чіткої позиції, а тим більше стратегії у формуванні не просто мовного, а національного бачення церква поки що не має. Водночас на тлі нелюдської жорстокості агресора, загострення національної чутливості та душевного болю подекуди з'являються й радикальні настрої з вимогами директивного впровадження української мови хоча би в богослужбовій практиці. Тож у підсумку «дражливе» питання церква воліє не зачіпати, розуміючи мову, за словами Ліни Костенко, як «фактор відчуження. Не інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не першоеlement літератури, а з важкої руки Імперії ще й досі для багатьох – це ознака націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм»^[37].

На жаль, національні травми, які завдавала тоталітарна держава українцям, не так легко зцілити. Особливо, коли вони не усвідомлені або спровокували різний ефект у різних людях – від загострення національного почуття до відмови від свого українства. Тому будь-який радикалізм у мовному питанні, яке сягає глибокодуховної сфери людини, буде породжувати нові травми.

Психолог і християнка, Оксана Грицюта, зазначає, що спільним завданням нинішніх українців є «зберегти «пам'ять» про травму батьків,

^[36] Романюк Микола Українські баптисти і мовне питання. *Блог Миколи Романюка: scripta|написане*. Опубліковано 9.11.2016. URL: <http://www.rmikola.com/pohlyad/ukrayinski-baptysty-i-movne-pytannya.html>

^[37] Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. *Освіта і управління*. Київ, 2004. №2. С.30–38.

оплакати їхні втрати, відреагувати на їхнє приниження». Якщо це не вдасться, зауважує вчена, то нове покоління починає мститися за травму батьків. Однак для менталітету українців помста або радикалізм – не зовсім типове явище, оскільки, як наголошує психолог, «характерною рисою українців є толерантність, яка іноді переходить навіть розумні межі. Тож коли треба швидко реагувати на агресію, українці довго терплять, іноді на шкоду собі. Це якраз і зумовлено тими пережитими, але не прожитими травмами, яких зазнали українці в минулому»^[38].

Єдиним шляхом подолання деструктивного впливу тоталітаризму та формування національної єдності, зокрема й мовної, є усвідомлення свого коріння, травм і успіхів, мотивів і цінностей, власне, усвідомлення самого себе – самоідентифікація.

МОВНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ЯК ОЗНАКА ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

◆ Джерелом і запорукою ідентифікації людини є Бог як її Творець. Він звертається до неї на ім'я і називає Своє: «Я Той, що є... Суций... Я – Господь» (Вих. 3:14–15; 6:2–3). Та й визначення людини починається словами Самого Бога: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою... І Бог на свій образ людину створив, на образ Божий її він створив, як чоловіка та жінку створив їх» (Бут. 1: 26–27). Божі слова передбачають творення людини як соціальної істоти. А онтологічна єдність першої сім'ї словами «розмножуйтесь і наповнюйте землю» прогнозує таку саму єдність майбутніх більших соціальних утворень, зокрема народів і націй.

Тому у пошуках власної ідентичності з-поміж низки питань людина повинна відповісти і на те, ким вона є з національного погляду. Національна самоідентифікація передбачає «іншого», на противагу якому відбувається відокремлення й усвідомлення себе, своїх вирізняльних рис та спільності на основі цих рис. Біблія наводить фокус на національну самоідентифікацію однієї людини (Авраама) та її нащадків (ізраїльського народу). Авраам зробив такий крок відокремлення, вийшовши з Уру а потім із Харану; ізраїльтяни – вийшовши з Єгипту.

Шлях Авраама від Уру до Махпелі – це була не просто мандрівка за вказівкою Бога. Це був шлях до себе, на якому Авраам вчився слухати і довіряти Богові, розуміти себе, взаємодіяти з іншими людьми та етнічними групами. На цьому шляху ще за свого життя він побачив реалізацію Божої обіцянки – «поблагословлю Я тебе і звеличу ймення твоє, – і будеш ти благословенням», а також свого призначення – «благословляться в тобі всі племена землі». Як бачимо, самоусвідомлення людини, у цій ситуації етнічне самоусвідомлення – це шлях, на який кличе людину Бог. Призначення цього шляху завжди подвійне – благословення тому, хто його проходить, і його оточенню.

^[38] Грицюта Оксана. Рани війни. Християнська сім'я. 2022. № 2. С. 28–29.

Класичним біблійним прикладом формування нації, а головне самоусвідомлення себе нацією, є сорокарічна мандрівка ізраїльського народу. Це також був шлях до себе. Почався він за вказівкою Бога і відбувався лише в супроводі Бога. Часто болісний, але чудовий досвід націєтворення Ізраїлю образно і влучно, із застосуванням до українського сьогодення описав Михайло Черенков у книзі «Мойсей для наших днів».

Народ бачив чудеса і був свідком Божого гніву, збирав манну і об'їдався м'ясом, каявся і клявся. І весь час нарікав. Чим ближче до землі обіцяної – тим більше.

Хотіли взяти землю, але без війни.

Хотіли жити краще, але не ризикуючи.

Попереду – краще майбутнє, але разом із ним небезпека. Позаду рабство, але стабільність...

«Тому всі ті люди, що бачили славу Мою та ознаки Мої... випробували Мене оце десять раз та не слухалися голосу Мого... не побачать вони того Краю... (Чис. 14:22–23).

Та й справді, неможливо почати нову сторінку історії з таким упертим невірством. Воно заразливе. Воно стане прокляттям і на новій землі, і для нових поколінь. Тому ті, хто вийшов з Єгипту, залишилися в пустелі...

Який дух у нас? Дух слабкої та боягузливої, маловірної й недовірливої, невдоволеної більшості, яка нарікає? Чи дух тих, хто йде вперед і сміливо бере те, що дав Бог?»^[39].

Шлях євреїв, який розпочався зі, здавалося б, такої об'єктивно нездоланної перешкоди як Червоне море, був не до землі обітованої, а до себе. Це був шлях рабів-споживачів, які просто хотіли вдосталь наїстися, до серця Бога, Який крізь великі труднощі творив із євреїв націю. Українці сьогодні також проходять шлях самоусвідомлення.

Мовний вияв, а для когось – мовний вибір є одним із виразників їхньої національної самоідентифікації. Тому, говорячи про **українізацію** сьогодні, маємо на увазі не просто поширення української мови у різних сферах суспільного й особистого життя, а **усвідомлення себе українцем – частиною української спільноти. Це цілковите прийняття національної ідентичності**, яка може бути не вродженою, а обраною, як це було з Рут: «Народ твій буде мій народ, а Бог твій – мій Бог. Де помреш ти, там помру й я» (Рут. 1:16–17).

Споконвіку в Україні поруч із титульною нацією мешкали представники багатьох народів, які якщо проживали у місцях скупченого заселення, могли активно послуговуватися рідними мовами. Однак мовна ситуація довгий час в Україні була деформована. Наприклад, відповідно до перепису населення 2001 р. співвідношення етнічних українців і росіян та їхній

^[39] Черенков Михайло. Мойсей для наших днів. Київ: Mission Eurasia, Українська баптистська теологічна семінарія, 2017. С. 74–75.

мовний вияв не збігалися: українці становили 77,8 % людності України, тоді як українську мову визнало рідною лише 67,5 %; російську мову рідною вважало 29,6 %, з яких лише 56 %, було етнічними росіянами^[40].

Щоб подолати важку спадщину, травматичний досвід народу, не достатньо державних рішень, які, як виявилось, були не системними і малоєфективними. Шлях до відкриття власної ідентичності для багатьох українців пролягав крізь болісні випробування, серед яких Революція Гідності та війна Росії проти України, особливо повномасштабне вторгнення. Ба більше, саме повномасштабна війна стала чи не найбільшим зовнішнім радикальним чинником, коли перед очима смерті людина робила крок до відриву від ворожого світогляду на користь українства. Ціннісні зміни українців відбилися у статистиці. Упродовж останнього десятиліття відбувається стале зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57% у 2012 р. до 76% у 2022 р. Російська за 10 років втратила з 42 до 20%^[41].

Важко з'ясувати, як мовне визначення проходить серед віруючих. Можемо лише простежити, якою мовою вони читають Біблію. А мовна ситуація поширення Біблії виглядає дещо інакше. Згідно з інформацією, наданою Українським біблійним товариством (УБТ), 2015 р. із поширеної ним літератури лише 35,5 % посідала українськомовна, тоді як російськомовна – 63,2%. Заступник генерального секретаря УБТ Анатолій Райчинець пояснює, що чимало українців, навіть послуговуючись рідною мовою у повсякденні і богослужінні, і далі читають Біблію російською мовою. До того ж, використовують саме синодальний переклад, надаючи йому певною мірою священності. З плином часу показник повільно збільшувався на користь української мови. 2021 р. він сягнув 57 % духовної літератури українською мовою, і 42,9% – російською. Лише з початком повномасштабної війни відбувся стрімкий стрибок у мовних перевагах віруючих: 79,8 % було поширено українськомовної літератури і 20,1 % – російськомовної, що збігається з мовним вибором українців загалом^[42].

Тим часом вчені, які досліджують мову, переконливо засвідчують, що рідна мова є однією з умов формування духовної цілісності як народу, так і окремої людини. У мові відбивається психологія, мислення народу, вона тісно пов'язана з менталітетом, світосприйняттям людини. Німецький лінгвіст В. фон Гумбольдт вважав, що кожен народ виявляє у мові своє

^[40] Мовний склад населення України. Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики України*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>

^[41] Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Дата публікації 25.03.2022. *Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html

^[42] Інформацію про поширення духовної літератури за мовним показником надав виконавчий директор УБТ Володимир Бронувицький.

індивідуальне бачення світу і спосіб формування думки. Український мовознавець О. Потебня, який досліджував взаємозв'язок рідної мови і формування особистості, стверджував, що у мові закладено своєрідний код національної свідомості, культурної самобутності народу. А тому «всяка денационалізація зводиться до поганого виховання, до моральної недуги: на неповне використання неявних засобів сприймання, засвоєння чи ослаблення енергії думки, на гидоту запустіння на місці витиснених, але нічим не замінених форм свідомості, на ослаблення зв'язку молодих поколінь із дорослими, що замінюються лише кволим зв'язком із чужими; на дезорганізацію суспільства, аморальність, спіднення»^[43]. Соціологи помітили, що найвищий відсоток злочинів саме в містах зденаціоналізованих, де фактично українська мова відсутня, а російська помітно спотворена^[44].

Маючи глибинний зв'язок із менталітетом, рідна мова дає для людини високий потенціал духовного формування. Дуже промовисто про це писав видатний український вчений І. Огієнко у праці «Рідномовні обов'язки»:

«Кожна віра міцніше зв'язана з рідною мовою народу, бо рідна мова – то основний родючий ґрунт кожної віри. Рідна мова – шлях до Бога... Народ, що слухає Служби Божі в нерідній йому мові, подібний до в'язня, що любить світлом Божим через в'язничні ґрати... Церковні проповіді треба виголошувати тільки рідною мовою вірних, бо тільки вона найглибше промовляє до душі слухачів і найкраще буде їх для добра...»^[45].

Ідентифікація, яка охоплює національне і мовне визначення, є запорукою цілісності особистості. Збудувати ядро особистості без мови, яка тісно пов'язана із національною самосвідомістю, неможливо. Саме за нею стоїть прагнення до стану гідності, розуміння, ким я є. Тож, людина, яка стверджує, що вона вища мовних питань, насправді має глибокі психологічні (душевні) проблеми, вона не знайшла своєї ідентифікації, не вкорінена. Сьогодні особливо гостро помічаємо, що серед тих, кому вдалося вирватися з окупації чи переїхати з небезпечних територій, є люди, які не ідентифікують себе ні з українцями, хоча все життя прожили в Україні, ні з росіянами, хоча своєю мовою вважають російську. У кризовий момент історії країни і життя окремої людини, коли створюються найсприятливіші, хоч і гострі, умови для самовизначення, вони не можуть ідентифі-

^[43] Потебня О. Мова. Національність. Денационалізація: ст. і фрагм.; упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова; Укр. Вільна Акад. Наук у США. Нью-Йорк: [б.в.], 1992. 155 с. С. 73.

^[44] Боднар А. Я., Макаренко Е. М. Взаємодія мовних і ментальних структур у формуванні національної самосвідомості (на прикладі української та російської мов). *Наукові записки. Том 47. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.* 2005. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7755/Bodnar_Vzayemodiya_movnykh_i_mental%27nykh_struktur.pdf?sequence=1&isAllowed=

^[45] Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. *Рідна мова.* 1936. № 4. С. 161–164.

кувати себе із жодними^[46]. Такі люди є неукоріненими, невизначеними, не прив'язаними до жодної нації. Про таких дисидент М. Джилас писав: «Кожна особа є національна, інакше вона неповноцінна»^[47]. По суті такі неукорінені люди є споживачами з матеріального і ментального погляду. Коли вони приходять у церкву, то і там продовжують звичний спосіб життя, очікуючи від Бога виконання їхніх мінімумів (бути у Царстві Небесному). Та чи можуть бути такі люди гідними громадянами Небесного Царства, якщо не є вірними у малому?

Мова – категорія духовна, саме вона з'єднує людину з ментальним полем того чи іншого народу. Тому віруючим людям, які претендують на те, що саме вони є рушійними силами позитивних змін у суспільстві (насправді, це не завжди так), варто задуматися, до якого ментального поля вони приєднані, з ким вони через мову будують спільність і що насправді несуть у суспільство, в якому живуть^[48].

Про важливе значення взаємозв'язку мови та світогляду людини говорить і Біблія. Неемія пише: «Тими днями бачив я також юдеїв, що брали собі жінок ашдодян, аммонітянок, моавітянок. А їхні сини говорили наполовину по-ашдодському і не вміли говорити по-юдейському, а говорили мовою того чи того народу. І докоряв я їм, і проклинав їх, і бив декого з них, і рвав їм волосся, і заприсягав їх Богом, кажучи: «Не давайте ваших дочок їхнім синам, і не беріть їхніх дочок для ваших синів та для вас» (Неем. 13:23–25).

Сучасний читач Біблії звинуватив би Неемію у шовінізмі або, принаймні, у нетолерантному ставленні до інших народів і агресивності щодо інакодумців. А проте, таке ставлення зумовлене не тим, що юдеї говорили чужою мовою, а тим, що мова ставала символом формування чужинського, поганського світогляду і водночас «воротами» проникнення чужорідних для юдаїзму ідей.

Петро Пеннер справедливо вважає, що «пізній націоналізм Неемії вказує на тенденції та думки в Ізраїлі, що стоять на заваді, і на недосконале розуміння своєї ролі щодо інших народів з усіма проблемами етнічності та релігійності»^[49]. Але щоб зрозуміти і виконати покладену Богом на ізраїльтян місію, їм необхідно було зберегти етнічну і релігійну стійкість, за яку так уболював Неемія.

Безсумнівно, людина, як і спільнота, може тільки прийняти своє

^[46] Інтерв'ю з Грицютою Оксаною, кандидатом педагогічних наук, психологом, навчальним психотерапевтом ПТСР, головою громадської організації «Носителі миру», співорганізатором школи тренерів «DVIЖ».

^[47] Гонський Володимир. Мова як чинник формування людини і нації. *Національний університет біоресурсів і природокористування України*. Опубліковано 9 листопада 2020. URL: <https://nubip.edu.ua/node/83278>

^[48] Інтерв'ю з Грицютою Оксаною.

^[49] Пеннер Петр. О языках и народах – Божий замысел в истории спасения народов.

минуле, яким би болісним і травматичним воно не було. Але у теперішньому вона може робити свідомий вибір, який вплине і на її майбутнє. Ярослав Лукасік зауважує: «В наших постімперських умовах вибір мови відносин свідчить про приналежність до певної цивілізаційної традиції і говорить про систему цінностей та життєвої орієнтації людини»^[50]. А в умовах війни цей вибір постає надто гостро. І дуже не хотілося б, щоб він припадав на мову, яка є виразником зверхності і тоталітарного світогляду. А проте, не для кожного громадянина України, як і не для кожного віруючого, цей вибір є очевидним.

У виступі перед пасторами ВСЦ ЄХБ під назвою «Тема, яка постійно не на часі», заступник голови союзу Сергій Мороз зауважив, що є дві причини, через які проповідники не обирають українську мову для проповідей: неготовність жертвувати і лінь^[51]. Розгляньмо питання ширше: чому русифіковані українці, зокрема і протестанти, не бажають говорити українською мовою? Причин, окрім історичних, вбачаємо декілька:

1. Невігластво, інтелектуальна лінь, прокрастинація до опанування нової мови.
2. У підлітковому віці не вирішили нормативних завдань цього періоду і не відповіли собі на три ключових запитання: «Хто Я?», «Який Я?», «Яке моє місце на Землі?» Тому в дорослому віці психологічно залишаються незрілими підлітками і власне бунтарство відпрацьовують, як один із варіантів, у мові.
3. Походження. Родина в минулому мала російське чи інше коріння і відірвалася від нього, але світоглядно не прийняла нової батьківщини. Тут варто знайти свою ідентифікацію і визначитися для власного добра, з яким народом людина хоче пройти життєвий шлях. Інакше питання цілісності особистості так і не буде вирішеним і перейде естафетою до наступних поколінь^[52].
4. Трансгенераційні (міжпоколінні) травми, дитячі образи (українськомовна людина спричинила біль і ображений живе з цим роками).
5. Ненависть до когось з українців конкретно або ж виховання у ненависті до народу цілком^[53].

Кожна із названих причин не є вузько мовною, функціональною, а має глибокі психологічні та духовні корені.

^[50] Лукасік Я. Церква, мова і велике доручення. *Слово про слово*. Опубліковано 6 Травня, 2019. URL: <https://slovoproslovo.info/tserkva-mova-i-velyke-doruchennia-khrysta>

^[51] Виступ Сергія Мороза «Тема, яка постійно не на часі» під час Всеукраїнської пасторської конференції ВСЦ ЄХБ «Виклики пасторського служіння під час війни», 24 – 25 червня 2022, м. Радомишль.

^[52] Це саме стосується українських емігрантів, які вирішать не повертатися в Україну після війни. Їм доведеться визначитися у своєму ставленні до суспільств, у яких вони опинилися: бути чужинцями чи співгромадянами.

^[53] Інтерв'ю з Грицютою Оксаною.

Роль мови у виконанні місії церкви

◆ Повернімося до думки, висловленої Оленою Панич, про те, що цінність нації і мови для протестантів вимірюється тим, як вони сприяють чи заважають віруючим здійснювати їхнє головне завдання. То чим же може бути цінною для євангельських християн-баптистів мова, зокрема українська?

Вибір мови для євангельських християн-баптистів – це вибір майбутнього церкви. Адже з особистісного погляду – це питання ментальної, психологічної цілісності людини, а зі спільного – це можливість зрошувати церкву. Сьогодні перед нею постає таке саме завдання, як і сто років тому, з тією тільки відмінністю, що в минулому місіонерська діяльність спрямовувалася на українськомовних селян, сьогодні ж – на національно свідому еліту. Тож для помісних церков почнеться своєрідний природний відбір на мовному ґрунті. Навіть якщо нині мовою місіонерства в окремих регіонах України є російська, то коло таких місіонерських впливів, зважаючи на природний розвиток суспільства, дедалі більше буде звужуватися.

У роки незалежності протестанти поступово позбувалися маргіальності, їхній авторитет в українському суспільстві зростав, а нині, в умовах війни, він просто злетів завдяки активній соціальній позиції, волонтерській та гуманітарній діяльності. Однак пріоритетним завданням церкви залишається благовістя і духовне формування людини. У цьому контексті, як зауважує Я. Лукасік, **для церкви важливим є вплив на націєтворення**: «Як здорова совість формує особистість, так і церква впливає на формування національного духу і менталітету». Тут зауважимо, що Ярослав Лукасік – один із небагатьох протестантів із чітко визначеним, послідовним національним баченням, можливо, тому що сформувався у польському середовищі, яке має гостре чуття національної ідентичності. Він пропонує розуміти взаємозв'язок мови і місії церкви набагато глибше, ніж просто перехід на українську мову в церковному житті: «Де є церква, що мала здорову теологічну та моральну базу, свідомо впливала на процеси націєтворення, там сформувалася християнська система цінностей у культурі, яка лягла в основу національної ментальності»^[54].

Як церкві допомогти своїм вірянам, а далі й українству загалом, повернути чи віднайти власну ідентичність? Передусім, цілеспрямовано впливаючи на дві ключові групи: служителів і молодь. Цілком імовірно, коли у євангельсько-баптистській спільноті набереться критична маса національно свідомих людей, вона зможе подолати свої травми меншовартості і впливатиме на формування національної ментальності.

Визначальним на шляху до власної ідентичності є розуміння своїх коренів. Християни, як ніхто інший, повинні усвідомлювати важливість формування спільної історичної пам'яті^[55]. Однією з важливих умов форму-

^[54] Лукасік Я. Церква, мова і велике доручення.

^[55] Яке майбутнє у національній державі? Східноєвропейський лідерський

вання єдності нації була пам'ять про «всю ту дорогу, що Господь, Бог твій вів тебе нею» (Повт. 8:2). Звідси і поява свят, пам'ятників, пам'ятних місць і топонімів. Звідси обов'язок передавати пам'ять у спадок, покладений на батьків: «Коли запитає тебе син твій колись... то скажеш синові своєму: «Ми були раби в Єгипті...» (Повт. 6:20–21). І заклик до дітей: «Згадайте дні давнини, осмисліть роки минулих поколінь. Запитай у свого батька, і він розповість тобі...» (Повт. 32: 7).

Для кожного церковного служителя, особливо у російськомовних регіонах, вкрай важливо знати не просто історію своєї церкви, а історію України. Курси історії України, укладені за проблемно-хронологічним принципом відповідно до державницького, а не радянського підходу конче необхідно впроваджувати у семінаріях і біблійних коледжах для виховання майбутніх служителів.

Читання таких курсів, проведення семінарів, тренінгів чи хоча б окремих лекцій з історії України дозволить служителям різних рівнів, які вже давно працюють у церквах, переосмислити себе і своє минуле, зрозуміти, зрештою, причини сучасного становища нашої країни та церкви і вмотивовано працювати над відновленням духовної цілісності людини, яка неможлива без відновлення цілісності національної.

Неабияке значення для усвідомлення національної ідентичності має вивчення української культури, й української літератури зокрема. Це дасть можливість зрозуміти особливості формування менталітету народу, приєднатися до його багатющої мистецької скарбниці, захопитися, захопити бути причетним до цієї спадщини. А найголовніше – полюбити українське. Любов є найкращим рушієм будь-якої діяльності людини.

Тож і мовою церкви стане мова любові, як би пафосно це не звучало. Адже любов до оточення буде виявлятися тим, що найціннішу вістку про Христа людям скажуть зрозумілою їм, цілющою для них мовою. І тут знову таки не про засіб комунікації, а про культурне проникнення, адаптацію Слова Божого до ментальних засобів, які розуміють ті, на кого спрямована проповідь. Ніхто з місіонерів не зміг адекватно донести євангельську звістку, доки не зрозумів способу мислення людей, їхніх традицій і світосприйняття.

294 Іншим кроком є власне вивчення української мови, популяризування її у богослужбовій практиці. Найкоротший шлях до цього – пісня. Музичне мистецтво займає важливу частину євангельського богослужіння. Ба більше, торкаючись емоційної та естетичної складової людини, воно може ефективніше впливати на опанування мови, ніж інші засоби. Не дарма понад сто років тому мовне питання у церкві порушувалося саме із пропозиції писати пісні українською мовою.

Безсумнівно, важливим є виголошення проповіді українською мовою, але вважаємо, що ефективнішими стануть групи з вивчення Біблії українською мовою, де є можливість не лише слухати, але й читати, висловлюватися, брати участь у живих діалогах. Чимало великих громад має досвід створення для дітей та молоді курсів англійської мови спільно з розвитком моральних та духовних цінностей. Такий досвід можна цілком застосувати для вправлення в українській мові.

ВИСНОВКИ

◆ Отже, мова кожного народу є його вирізняльною ознакою, особливим Божим благословенням для людства, оскільки запобігає стрімкому поширенню зла на землі. Кожен носій мови усвідомлено чи несвідомо прилучається до ментального поля свого народу. А рідна мова стає найкоротшим шляхом людини до Бога і невід'ємною складовою віднайдення власної ідентичності.

З огляду на це вкрай важливо, щоб церква, впливаючи на духовне удосконалення людини, заговорила рідною їй мовою. Несміливі кроки до впровадження української мови у богослужінні, які ініціювали окремі представники євангельської інтелігенції, відбувалися ще у першій половині ХХ ст. Більш цілеспрямовано й осмислено діяли протестанти на західноукраїнських землях, де склалися суспільно-політичні передумови для формування національної свідомості населення.

Травми, завдані суспільству тоталітарними режимами, позначилися і на християнах. Згубна дія денаціоналізації призвела до порушення цілісності особистості, розвитку почуття меншовартості, маргіналізації, моральної нестійкості, матеріального та духовного споживацтва. Цілющий вплив церкви не можливий без повернення людини до її коренів, усвідомлення травм, прилучення до багатой скарбниці культури свого народу. Глибоке виконання церквою її місії – це також вплив на формування християнської системи цінностей, яка стане основою національної ментальності.

Сьогодні українізація церкви – це не тотальний перехід на українську мову у богослужінні, а глибинний процес формування цілісної особистості, якісного християнина, виховання добродісного громадянина Небесної держави, а отже, і земної, наслідком чого і стане звернення церкви до рідної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

- 5-й Всеукраїнський С'езд Християн Баптистов. *Баптист України*. 1928. № 7. С. 31–40.
Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської і грецької на українську дослівно наново перекладена. Лондон: Британське і закордонне Біблійне товариство. 1963.
Боднар А. Я., Макаренко Е. М. Взаємодія мовних і ментальних структур у формуванні національної самосвідомості (на прикладі української та російської мов).

- Наукові записки. Том 47. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2005. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7755/Vodnar_Vzayemodiya_movnykh_i_mental%27nykh_struktur.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Боровський В. Під покровом Всевишнього. Спомин. Атланта: Видання УЄО в ПА, 1983. 388 с.
- Бородинська Л. Переклади Святого Письма українською мовою: «Коли б Господь сподобив підперти рідну мову Біблією». *Богомисліє*. 1921. № 30. С. 216–243.
- Гаврецька М.Й. Правовий режим української мови у Східній Галичині (1848–1939 рр.). Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 2015. 20 с.
- Гонський Володимир. Мова як чинник формування людини і нації. *Національний університет біоресурсів і природокористування України*. Опубліковано 9 листопада 2020. URL: <https://nubip.edu.ua/node/83278>
- Грицюта Оксана. Рани війни. *Християнська сім'я*. 2022. № 2. С. 28–29.
- Домашовець Г. На прості дороги. Ірвінгтон: Вид-во «Кирило-Мефодіївського братства», 1972. 204 с.
- Домашовець Гр. Віра й чеснота. З циклу «Молодечі чесноти». *Післанець правди*. 1937. № 4. С. 49–50.
- Єф[имови]ч І. Західня Україна. *Баптист України*. 1927. № 7. С. 50.
- Жабко-Потапович Л. Життя Церкви. Історичний нарис. Вінніпег, Чикаго: Дорога правди, 1977. 93 с.
- Ігнатуша А.Є. Політика українізації у віддзеркаленні протестантської преси 20-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2001. Вип. XIII. С. 69–77.
- Інтерв'ю з Єфимчуком Василем Степановичем (1927 р.н., с. Колоденка) записала Бородинська Л. І. 19.05.2016 р. *Архів Історичного товариства «Сувій» при Рівненському ООЦ ЄХБ*.
- Кирилів Галина. Поширення і розвиток баптистського руху у Східній Галичині у 20–30-х роках ХХ ст. *Львівський музей історії релігії*. URL: <https://museum.lviv.ua/vystavky/virtualni-vystavky/722-poshyrennia-i-rozvytok-baptystskoho-rukhu-ushkhidnii-halychyni-u-20-30-kh-rokakh-khkh-st>
- Кмета-Євимович І. Мої пояснення до статті «Неодкладна справа». *Баптист України*. 1927. № 4. С. 46–47.
- Кмета-Єфимович І. Неодкладна справа в Новому Році. *Баптист України*. 1927. № 1. С. 41–43.
- Кмета-Єфимович І. А. Новий переклад Святого Письма на українську мову. *Баптист України*. 1927. № 3. С. 45–46.
- Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф. Освіта і управління. Київ, 2004. №2. С.30–38.
- Кубрин І. «Післанець Правди» та його значення. *Післанець правди*. 1936. №12. С. 211–214.
- Кубрин І. На вузькій дорозі. Спогади проповідника. Саскатун: Боже слово, вид-во Українського Місійного і Біблійного Товариства, 1962. 142 с.
- Кубрин І. Нова віра в Західній Україні. Торонто, Вінсдор: накладом Івана Підгорецького, 1968. 117 с.
- Лук'янчук Никодим Лук'янчук Н. Незабутні спомини. Пастор Василь Андрійович Фетлер. Торонто, 1963. 32 с.
- Лукасік Я. Церква, мова і велике доручення. *Слово про слово*. Опубліковано 6 Травня, 2019. URL: <https://slovoproslovo.info/tserkva-mova-i-velyke-doruchennia-khrysta>
- Лютій М. В десяти роковини «Післ.Правди». *Післанець правди*. 1936. № 12. С. 207–209;
- Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.). Матеріали до бібліографії. Львів, 1998. 296 с.

- Мовний склад населення України. Всеукраїнський перепис населення 2001. *Державний комітет статистики України*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>
- Нищик С. Шлях віри. Вінніпег, Детройт: Дорога правди, 1975. 195 с.
- Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. *Рідна мова*. 1936. № 4. С. 161–164.
- П.Д. Уривок зі статті в «В.З.» *Бантист України*. 1927. № 3. С. 42.
- Панич Олена. Про мову, патріотизм і євангельську ідентичність в Україні. РІСУ. Дата публікації: 26.11.2010. URL: https://risu.ua/pro-movu-patriotizm-i-yevangelsku-identichnist-v-ukrajini_n42755
- Пельтє Анн-Мари. Библейские чтения. У истоков европейской культуры. Київ: Дух і літера, 2014. 456 с.
- Пеннер Петр. О языках и народах – Божий замысел в истории спасения народов: Вавилонская башня, Пятидесятница, Небесный Иерусалим. Богомыслие. 2021. № 30. С. 14–35.
- Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Київ: Видавничий центр «Академія». 2001. 153 с.
- Подворняк М. Далека дорога. Спогади. Торонто, Чикаго, 1963. 336 с.
- Подворняк М. Життя з плодами. Життя і праця проповідника Івана Барчука. Торонто, Клівленд: Дорога правди, 1986. 90 с.
- Подворняк М. Шалом. Життя і праця д-ра Мойсея Ю. Гітліна. Вінніпег, Торонто, 1973. 128 с.
- Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація: ст. і фрагм.; упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова; Укр. Вільна Акад. Наук у США. Нью-Йорк: [б.в.], 1992. 155 с.
- Пуряєва Н.В. Українська мова в літургійній практиці українських церков. *Проблеми гуманітарних наук*: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». 2018. № 42. С. 128–146.
- Пухнер Мартін. Писаний світ. Як література формує історію. Київ: Темпора, 2022. 460 с.
- Романюк Микола Українські баптисти і мовне питання. *Блог Миколи Романюка: scripta|написане*. Опубліковано 9.11.2016. URL: <http://www.rmikola.com/pohlyad/ukrayinski-baptysty-i-movne-pytannya.html>
- Семенова І. Збережені Господом: спомини проповідника. Торонто, Чикаго: Дорога правди, 1958. 55 с.
- С-чук Ф. Християнство і націоналізм. Торонто, Детройт: Видання УЄО в Північній Америці, 1966. 143 с.
- Ульяновський В. І. Церква в Українській державі 1917 – 1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). Київ: Либідь, 1997. 320 с.
- Черенков Михайло. Мойсей для наших днів. Київ: Mission Eurasia, Українська баптистська теологічна семінарія, 2017. 192 с.
- Шмідт Г.Ш. Данциг. *Примиритель*. 1930. С. 1.
- Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). Дата публікації 25.03.2022. *Рейтинг*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html
- Яке майбутнє у національної держави? *Східноєвропейський лідерський форум*. Опубліковано 14 лютого 2020. URL: https://www.forumeast.eu/ua/yake_maibutnie_u_natsionalnoi_derzhavy/
- Bednarczyk K. Historia Zborów Baptystów w Polsce do 1939 roku. Warszawa: Słowo Prawdy, 1997. 368 str.
- Ewangeliczny Chrześcijanin. 1935–1937.
- Modnicka N. Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce jako Kościół wyboru: analiza etnologiczna wspólnoty religijnej. Kraków: Nomos, 2000. 343 s.